خطیب‌زاده: اروپا اول برادری خود را در برجام ثابت کند

سخنگوی وزارت خارجه با بیان این‌که اروپایی‌ها باید با اجرای تعهدات‌شان برادری خود را در برجام اثبات کنند، گفت: فرصت جدیدی برای ادامه مسیر درست قبلی فراهم شده است. طرف مقابل به اجرای تعهداتش برگردد و ایران هم همان‌طور که اعلام کرده به تعهداتش عمل می‌کند. به گزارش ایرنا، سعید خطیب‌زاده در نشست خبری درباره اظهارات اخیر هایکو ماس، وزیر خارجه آلمان درباره برجام گفت: مواضع ایران درباره برجام، ثابت و بدون تغییر است. برجام یک بار مذاکره شد. این توافق نتیجه مقاومت ایران بوده، امضا شده و در قطعنامه ۲۲۳۱ درج شده است. نه ایران چیزی که یک بار مذاکره شده را مجددا مذاکره می‌کند و نه الزام‌آور بودن قطعنامه ۲۲۳۱ از آن کم می‌شود.

خطیب‌زاده با بیان این‌که امیدواریم اروپا جایگاه و ظرفیت‌های خود را شناخته و سقف و کف روابط خود را در نظر بگیرد، یادآور شد: یکی از طرف‌هایی که به تعهدات خود عمل نکرده، طرف‌های اروپایی بوده‌اند. مسؤول سیاست خارجی اتحادیه اروپا ضامن اجرای برجام بوده و کشورهایی مانند آلمان حتی نتوانستند به تعهدات خود عمل کنند.

مروری بر خلف وعده کشورهای غربی در مذاکرات هسته‌ای از سال ۲۰۰۳ تاکنون

تجربه تلخ برجام پلاس‌ها

فتاح غلامی
سیاسی

توافق برجام در دوره ریاست جمهوری باراک اوباما امضا شد و جو بایدن که اکنون به‌عنوان رئیس جمهور آمریکا انتخاب شده در آن زمان معاون اول رئیس جمهوری بود. ترامپ از زمانی که به ریاست جمهوری رسید اقدامات دولت اوباما و از جمله توافق برجام را هدف حمله قرار داد و در سال ۱۳۹۷ از برجام خارج شد؛ برجامی که البته در دولت اوباما و در زمان حضور آمریکا در آن نیز به‌درستی اجرا نشد و آمریکا به هر طریقی تلاش کرد ایران را از منافع این توافق محروم کند. اکنون که بایدن به ریاست جمهوری آمریکا انتخاب شده و حضور ترامپ در کاخ سفید در چند هفته آینده به پایان می‌رسد پیش‌بینی می‌شود توافقاتی را که حاصل دوره اوباما بوده و در دوره ترامپ لغو شده، احیا کند. رئیس جمهوری منتخب آمریکا در این مدت اظهارنظرهایی هم در این زمینه‌ها داشته که نشان‌دهنده تمایل او به احیای این توافق‌هاست اما به‌طور مشخص درباره برجام و توافق هسته‌ای با ایران مسائلی را مطرح کرده که یادآور رویکرد تکراری غرب در مذاکره با ایران است.

از یو.سی.اف اصفهان تا رآکتور اراک

مذاکرات هسته‌ای که به برجام منتهی شد اولین دوره مذاکراتی نبود که میان ایران و غرب انجام شد. شروع این مذاکرات به اوایل دهه ۸۰ برمی‌گردد و تهران و غرب در چند نوبت به توافقاتی رسیدند که همه این توافقات تاکنون بی‌سرانجام بوده است. نکته جالب توجه این‌که در هر یک از این توافقات، ایران به تعهداتی که پذیرفته به‌صورت کامل عمل کرده اما طرف غربی، خلف‌وعده کرده و از پذیرش تعهداتش طفره رفته و همین مساله به شکست مذاکرات و شروع مذاکراتی مجدد منجر شده است.

نکته جالب‌تر این‌که در مذاکرات موسوم به برجام که پس از چند سال از شکست مذاکرات قبلی شروع شد، غربی‌ها با وجود عدم پایبندی به تعهدات خود در توافق قبلی، سقف توقعات خود از ایران را بالاتر برده و در میزان تعهداتی که برای ایران در توافق جدید تعریف کرده‌اند چند گام جلوتر آمده‌اند.

همین روند باعث شد تا اگر در دولت اصلاحات، توقعاتی در حد پلمب مرکز یو.سی.اف اصفهان داشتند در دولت روحانی به کمتر از خارج کردن قلب رآکتور اراک قانع نشدند.

> بازگشت به برجام و شروع مذاکرات جدید، یادآور تجربیاتتلخ گذشته از مذاکرات هسته‌ای است. مذاکراتی که هر دفعه به دلیل بدعهدی طرف مقابل، شکست خورده است

اظهاراتی هم که اکنون بایدن و برخی مقامات اروپایی می‌کنند نشان می‌دهد گرچه بازگشت به برجام، یکی از اولویت‌های دولت آینده آمریکا خواهد بود اما ظاهرا غربی‌ها باز هم چشم خود را بر عدم تعهدات گذشته خود بسته‌اند و صرفا بازگشت به برجام را به عنوان سکویی برای افزایش انتظارات خود از ایران می‌بینند.

به عنوان مثال جو بایدن در یکی از اظهارنظرهایی که در روزهای گذشته داشته ضمن گذاشتن شرط و شروط برای بازگشت به برجام، گفته آمریکا تنها در صورتی به توافق هسته‌ای بر می‌گردد که ایران به شرایط قبل از اردیبهشت ۱۳۹۸ (قبل از برداشتن ۵ گام کاهش تعهدات هسته‌ای) برگردد و به تمامی تعهدات برجامی خود به صورت کامل عمل کند. او همچنین تأکید کرده که بازگشت آمریکا به برجام را به منزله نقطه آغاز مذاکرات جدید می‌داند مذاکراتی که به «توافق‌های بعدی برای سخت‌تر و طولانی‌تر کردن محدودیت‌های هسته‌ای ایران همچنین مطرح کردن برنامه موشکی‌اش» منجر شود.

مواضع مقامات اروپایی نشان‌دهنده این است که آنها نیز با رویکرد بایدن در خصوص شروع مذاکرات جدید با ایران موافقند.

هایکو ماس، وزیر خارجه آلمان در این زمینه گفته موضوع گفت‌وگوهای آتی مطمئنا این خواهد بود که توافق هسته‌ای (برجام) به شکل زیاد از حدی، فقط توانایی هسته‌ای ایران را خطاب قرار داده و برنامه موشکی و نقش منطقه‌ای ایران را نادیده گرفته است. به گفته وزیر خارجه آلمان «یک توافق جدید احتمالی، پایه‌ای است که بر اساس آن بتوان به مسائل منطقه‌ای و موشکی ایران هم پرداخت.»

آمریکا و اروپا در حالی به دنبال شروع مذاکرات جدیدی با ایران هستند که تنها امتیازی که برای آوردن ایران پای میز مذاکره در نظر دارند برداشتن تحریم‌هایی است که در دوره ترامپ وضع شده است و این در اظهارات بایدن به صراحت مورد اشاره قرار گرفته است. این در حالی است که در دولت اوباما نیز منفعت چندانی از برجام نصیب ایران نشد و تحریم‌های دوره ترامپ هم حتی اگر روی کاغذ لغو شوند تا سال‌ها اثرات خود را باقی خواهند گذاشت. همانطور که اشاره شد انتظارات آمریکا و اروپا در خصوص بازگشت به برجام و شروع مذاکرات جدید، یادآور تجربیات تلخ گذشته از مذاکرات هسته‌ای است. مذاکراتی که هر دفعه به دلیل بدعهدی طرف مقابل، شکست خورده و مدتی بعد با گسترش انتظارات طرف غربی، از سر گرفته شده است. بخش‌هایی از این تجربیات را در اینجا مرور کرده‌ایم:

بیانیه سعدآباد

اولین مذاکره هسته‌ای با سه کشور اروپایی انگلیس، فرانسه و آلمان در تهران و ۲۹ مهر ۱۳۸۲ برابر با ۲۱ اکتبر ۲۰۰۳ انجام شد. در نشست مشترک وزرای خارجه سه کشور اروپایی و هیات ایرانی که در مجموعه سعدآباد تهران برگزار شد، بیانیه‌ای منتشر شد که به موجب آن، ایران برای بازدید بازرسان آژانس بین‌المللی انرژی اتمی از تأسیسات هسته‌ای خود اعلام همکاری کرد و گازدهی در سانتریفیوژهای نطنز را در راستای راستی‌آزمایی و اثبات صلح‌آمیز بودن فعالیت هسته‌ای ایران، به‌صورت داوطلبانه و برای مدت محدود تعلیق کرد. انگلیس و فرانسه نیز متعهد شدند از ارجاع پرونده ایران به شورای امنیت سازمان ملل جلوگیری کنند. در این مذاکرات ریاست هیات ایرانی را حسن روحانی و کمال خرازی به عهده داشتند و ریاست هیات اروپایی را هم دومینیک دو ویلپن، جک استراو و یوشکا فیشر وزیران خارجه سه کشور فرانسه، انگلیس و آلمان به عهده داشتند. در این توافق، ایران داوطلبانه و با هدف اعتمادسازی تمام فعالیت‌های هسته‌ای خود را به حال تعلیق درآورد. با این وجود سه کشور اروپایی مذاکره‌کننده مدام بهانه‌جویی می‌کردند و در توافقنامه‌ای که تمام مفاد آن برای ایران الزام‌آور بود، هیچ معیاری برای رفع نگرانی آنها وجود نداشت. به‌رغم توافقنامه سعدآباد و همکاری ایران، شورای حکام سازمان بین‌المللی انرژی اتمی به پیشنهاد این سه کشور اروپایی، یکی پس از دیگری قطعنامه‌هایی علیه ایران صادر می‌کرد.

توافق‌نامه بروکسل

این توافق‌نامه در ۴ اسفند ۱۳۸۲ برابر با ۲۳ فوریه ۲۰۰۴ به امضا رسید و ایران متعهد شد ساخت و آزمایش سانتریفیوژهای مورد نیاز برای غنی‌سازی را متوقف کند و ساخت قطعات یدکی سانتریفیوژهای موجود در آن زمان را نیز تعلیق کند. در این مذاکرات ریاست هیات ایرانی به عهده حسن روحانی و ریاست هیات اروپایی بر عهده خاویر سولانا بود.

پس از این توافق به دنبال انتشار اخباری درباره فعالیت‌های هسته‌ای کشورمان، موج جدیدی از فشارهای غرب علیه ایران شروع شد و آمریکا بار دیگر مساله ارجاع پرونده ایران به شورای امنیت را تقویت کرد و اتحادیه اروپا و کشورهای بلوک شرق را به انفعال نسبی کشاند. در این وضعیت، آژانس از تهران خواست ابعاد تعلیق را گسترش دهد.

توافق‌نامه پاریس

این توافق‌نامه در ۱۴ نوامبر ۲۰۰۴ برابر با ۲۴ آبان ۱۳۸۳ در پاریس بین ایران و سه کشور فرانسه، انگلیس و آلمان به امضا رسید و به موجب آن ایران به عنوان اقدامی داوطلبانه در جهت اعتمادسازی و نه به عنوان یک تعهد قانونی پذیرفت تمامی فعالیت‌های مربوط به غنی‌سازی و بازفرآوری مانند ساخت، تولید، نصب، آزمایش، سرهم‌بندی و راه‌اندازی سانتریفیوژهای گازی و فعالیت‌های مربوط به جداسازی پلوتونیم را متوقف کند و در عوض اتحادیه اروپا سعی در پذیرش ایران در سازمان تجارت جهانی کند.

نماینده مذاکره‌کننده ایران سیروس ناصری همراه سفیران وقت ایران در پاریس، لندن و برلین بودند. اصرار غربی‌ها برای به صفر رساندن غنی‌سازی در ایران باعث از بین رفتن این توافق شد. ظریف در یکی از توییت‌های خود در سال‌های گذشته با اشاره به تجربه آن دوره از مذاکرات نوشت: بولتون و نتانیاهو در سال ۲۰۰۵ با اصرار بر غنی‌سازی صفر توافق پاریس میان ایران و سه کشور اروپایی را از بین بردند.

از سرگیری غنی‌سازی

در پایان دولت اصلاحات، بدعهدی غربی‌ها به صورت رسمی به شکست مذاکرات گذشته انجامید و سال ۸۴ و زمانی که هنوز دولت هشتم بر سر کار بود، ایران اعلام کرد به دلیل عدم پایبندی اروپا به تعهداتش، تعلیق داوطلبانه غنی‌سازی به پایان رسیده‌است و با فک پلمب، فعالیت‌های UCF اصفهان را تحت نظارت آژانس ادامه می‌دهد. همچنین ایران در ژانویه ۲۰۰۶ در حضور بازرسان آژانس بین‌المللی انرژی هسته‌ای تأسیسات مجتمع تحقیقاتی هسته‌ای نطنز را نیز فک پلمب کرد، اما شورای امنیت در مارس همان سال به ایران یک ماه فرصت داد تا فعالیت‌های هسته‌ای خود را متوقف کند.

روحانی در صفحه ۴۸۴ خاطرات خود درباره جلسه خصوصی‌اش با رهبر انقلاب می‌نویسد: «در تاریخ ۱۳۸۴/۲/۶ مصادف با ۱۷ ربیع‌الاول پس از دیدار کارگزاران نظام با مقام معظم رهبری، دیدار خصوصی کوتاه ولی سرنوشت‌سازی با ایشان داشتم. در آن دیدار، مقام معظم رهبری فرمودند نظرشان این است که UCF اصفهان راه‌اندازی شود. در واقع، حرکت جدید از اینجا آغاز شد.»

راه حل قطع سلسله مذاکرات بی‌حاصل برای ایران

محمد جمشیدی، عضو هیات علمی دانشگاه تهران

معاهده برجام نتیجه مطلوبی برای ایران نداشته اما باید گفت که این قرارداد برای آمریکایی‌ها منفعت زیادی داشته است. ساختار تحریم‌های جمهوری اسلامی ایران در دوره برجام حفظ شد. در عین حال ایران در این معاهده که خیلی هم برایش سودمند نبوده به تمامی تعهدات خود عمل کرده است. در مورد تحریم‌ها هم باید گفت که عملا تحریمی لغو نشد بلکه تحریم‌ها در دولت اوباما و اوایل دولت ترامپ در دوره‌های سه ماهه یا شش ماهه تعلیق می‌شد.

در دولت آینده آمریکا نیز حتی اگر این کشور دوباره به برجام برگردد باز هم بسته به سیاست واشنگتن تضمینی وجود ندارد که دولت بعدی آمریکا به تعهداتش در قبال برجام عمل کند و حتی ممکن است پس از بازگشت به برجام، سازوکار اسنپ بک را اجرایی کند. بنابراین عده‌ای تصور نکنند که اگر آمریکا دوباره به برجام برگردد دوران خوشی ایران و رهایی از تنگناهای اقتصادی فرا خواهد رسید.

واقعیت آن است که راه‌حل رهایی کشور از مشکلات ربطی به برجام و تعامل ایران با آمریکا و غرب ندارد. آمریکایی‌ها در گذشته نشان دادند که در پی لغو یا رفع تحریم‌ها نیستند بلکه آنها در پی آنند که از تحریم به عنوان ابزار یا اهرم علیه جمهوری اسلامی ایران استفاده کنند.

مسیری که آمریکا در پیش گرفته سیاست حفظ فشار بر ایران است. انتظار آمریکا از برجام و جمهوری اسلامی ایران، زیاده‌خواهانه و ناشی از یک توهم است. تصور آنها این است که فشارهای تحریمی دولت ترامپ به عنوان یک ابزار فشار علیه ایران کارآمد بوده و از این رو دولت بعدی در پی آن است که ادامه کار ترامپ را پی بگیرد و آن را به سرانجام برساند. این روندی است که در گذشته نیز همواره وجود داشته و آمریکا و غرب در هر مذاکره‌ای به دنبال تکمیل مذاکرات قبلی و افزایش فشار بر ایران از طریق مطرح کردن توقعات و انتظارات بیشتر بوده است.

سیاست فشار آمریکا در دوره ترامپ نهایت کاری که توانست انجام دهد این بود که فشار اقتصادی بر جامعه ایران آورد اما این ابزار به نتیجه نرسید چون ایران تسلیم فرآیند مذاکراتی که آنها انتظار داشتند، نشد. آمریکا در این مدت به دنبال این بوده که به موضوعات مرتبط با مسائل موشکی، توانمندی‌های نظامی و حضور منطقه‌ای ایران ورود پیدا کند اما موفق نشده است. این منطق آمریکایی در مورد دولت بعدی ایالات متحده همچنان پابرجاست. تغییر افراد و دولت‌ها در کاخ سفید باعث نخواهد شد که جامعه ایران و نظام جمهوری اسلامی منافع خود را تشخیص ندهد. آن چیزی که آقای بایدن می‌خواهد ادامه همان راهی است که ترامپ در پیش گرفته بود. اما حرف جمهوری اسلامی ایران خطاب به دولت بعدی آمریکا این است که اگر شما راستگو هستید و می‌خواهید سیاست متفاوتی را در پیش بگیرید، باید تحریم‌های ظالمانه علیه ایران را لغو کنید و زمینه را برای بهره‌مندی ایران از مسائلی که در برجام مورد توافق قرار گرفته است، فراهم کنید. بنابراین خواسته ایران، چیز زیادی نیست و صرفا در همان چارچوبی است که در سند امضا شده از سوی ایران و ۱+۵ در سال ۹۴ مورد توافق قرار گرفته است. آمریکا باید در این مرحله خود را اثبات کند و الان حرف جمهوری اسلامی این است طرف مقابل باید اثبات کند که به تعهدات خود پایبند است. بنابراین آمریکایی‌ها اگر صداقت دارند بدون این‌که مذاکره‌ای صورت گیرد باید به برجام و تعهدات برجامی خود برگردند. البته بازگشت به برجام نقطه ایده‌آلی برای جمهوری اسلامی ایران محسوب نمی‌شود چراکه کارکرد برجام را در عمل دیده‌ایم و مباحثی مثل واقعی نبودن لغو تحریم‌ها و وجود مکانیسم اسنپ بک در درون برجام گنجانده شده است اما بازگشت بدون مذاکره آمریکا به برجام و لغو تحریم‌ها ذیل برجام یک آزمایش ابتدایی برای دولت بایدن محسوب می‌شود.

توافقاتی با نفع بیشتر و ضرر کمتر

حسن بهشتی‌پور، کارشناس سیاست خارجی

قراردادی به نام برجام منعقد شد و طبیعی است که ما در این قرارداد امتیازاتی دادیم و امتیازاتی نیز گرفته‌ایم. باید از منتقدان این معاهده پرسید که اگر طرف‌های دیگر مذاکره کننده با ایران امتیازاتی ندادند چرا فریاد ترامپ بلند بود که برجام توافق بدی است و از آن خارج شد. طی این سال‌ها عده‌ای عنوان کردند که به‌واسطه امتیازاتی که ایران داده است صنعت هسته‌ای رو به نابودی رفت و سانتریفیوژها از کار افتاد و داخل رآکتور آب سنگین اراک بتن ریختند. اما واقعیت این است که ما صنعت هسته‌ای خود را از دست ندادیم و دانشمندان هسته‌ای ما طی این سال‌ها به فعالیت خود ادامه می‌دادند. به نظر می‌رسد که در این زمینه‌ها باید از منطق کمک گرفت. مورد انتظار ما در آن شرایط این بود که ما بتوانیم پرونده‌هایی را که علیه ایران در شورای امنیت و همچنین شورای حکام بود لغو کنیم و شش قطعنامه‌ای که تحت فصل هفت منشور ملل متحد علیه کشور ما در جریان بود از خاصیت بیندازیم. از سویی دیگر همین امسال شاهد بودیم که آمریکا در پی آن بود تا موضوع تحریم‌های تسلیحاتی ایران را استمرار بخشد و آن را تمدید کند اما در فرآیند تصمیم‌گیری‌ها در شورای امنیت، آمریکا و دومینیکن در اقلیت قرار گرفتند. اگر ما برجام را اجرا نمی‌کردیم شرایط به گونه‌ای بود که حتی روسیه و چین هم ممکن بود به پیشنهاد آمریکا رای دهند. نکته دیگر این‌که غنی‌سازی در ایران به صورت محدود ادامه پیدا کرد. از سوی دیگر تلاش برخی نهادهای بین‌المللی این بود که علیه ما پرونده‌سازی کنند. تعهدات ما در قبال برجام باعث شد بهانه‌هایی که در خصوص پی.ام.دی یا ابعاد احتمالی نظامی علیه ایران مطرح شد کمرنگ شود و اگر ایران به این تعهدات عمل نمی‌کرد همچنان این پرونده علیه ما باز بود. آن موقع ما را متهم می‌کردند که ما در حال ساخت سلاح هسته‌ای هستیم اما این ادعا در مجامع بین‌المللی ثابت نشد. از سوی دیگر مکانیسم ماشه نیز به خاطر شکافی که در شورای امنیت به‌وجود آمد اجرایی نشد و کسی از آن حمایت نکرد. در عین حال باید پذیرفت که برجام ضعف‌هایی دارد و ما به همه خواسته‌های خود نرسیدیم و اگر می‌توانستیم به همه خواسته‌های خود برسیم طبعا مطلوبیت بیشتری داشت اما با توجه به شرایط کشور، ما معاهده‌ای را امضا کردیم که دارای نفع و ضررهایی برای ما بود اما با ارزیابی تحولات و شرایط می‌توان نتیجه گرفت که نفع این معاهده از ضرر آن بیشتر بود. اگر برجام اجرایی نمی‌شد ما نمی‌توانستیم سانتریفیوژهای آی.آر.۲ و آی.آر.۴ را راه‌اندازی کنیم.

موضوع دیگر این‌که قبل از خروج ترامپ از برجام در اردیبهشت سال ۹۷، اروپا هم کم و بیش به تعهدات خود عمل کرد. چراکه ما تا قبل از این تاریخ برای فروش محصولات پتروشیمی و نفت خود با مشکلی مواجه نبودیم. یکی از نکاتی که به عنوان محل اختلاف میان ایران و اروپا باقی بود موضوع مبادلات بانکی بود که غربی‌ها بحث اف.ای.تی.اف را بهانه کردند و همچنین برخی شرکت‌های اروپایی هم به بهانه تحریم آمریکا موضوع روابط تجاری خود با ایران را به حالت تعلیق درآوردند.